

*До спеціалізованої вченої ради
Д 08.727.04 у Дніпропетровському
державному університеті внутрішніх
справ*

49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Олійник Олени Сергіївни

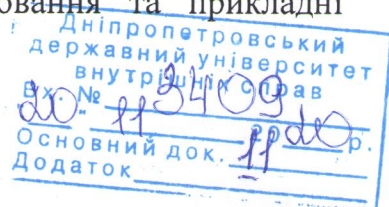
«Принципи кримінального права»,

**подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

Актуальність теми дослідження. Немає сумнівів, що принципи права взагалі та принципи кримінального права зокрема – це вихідні, початкові, головні, основоположні засади (положення, постулати), на яких вибудовується вся система та структура права (кримінального права) й кожного з його складових компонентів. Саме ж вчення про окреслені вище принципи є мультиформатним і багатоаспектним, а тому натепер можна говорити лише про ті положення, які найбільш повно виявлені науковцями та відповідним чином ними описані.

Для прикладу: тільки англійською мовою пошукова система «Google» згадує про принципи кримінального права («principles of criminal law») не менше 249 млн разів. За такої ситуації наукове та прикладне уявлення про кримінально-правові принципи за сучасних умов потребує свого комплексного вирішення і насамперед з огляду на відповідні результати, конкретність, логіку, систематизацію, генезис, порівняння, змістовність, взаємозв'язок та низку інших ключових характеристик.

Усе це на високому теоретичному та практичному рівні необхідним чином було відбито у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, яку підготувала О.С. Олійник. Зокрема, дисертантка, на підставі поєднання загальноправових і вузькогалузевих підходів, зважаючи на обраний методологічний інструментарій дослідження, історико-правові джерела, підходи до систематизації, зарубіжний і міжнародний досвід, специфіку механізму кримінально-правового регулювання та прикладні

компоненти, репрезентувала багатовекторну та водночас зрозумілу архітектоніку своєї наукової праці.

Все це дало змогу побачити проблему принципів кримінального права в різних проекціях та під різними кутками зору, допомогло сформулювати нетривіальне уявлення про їх змістовно-сутнісну природу, відкрити для себе новий понятійно-категоріальний апарат, побачити оригінальні шляхи вирішення «наріжних» питань тощо.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлений тим, що О.С. Олійник на необхідному доктринальному та прикладному рівнях розробила положення про кримінально-правові принципи, продемонструвавши свої знання та вміння щодо послідовного, об'єктивного й логічного обґрунтування виробленої нею концепції, а також формулювання несуперечливих і значущих висновків, вироблення пропозицій, яких потребує правозастосовна практика.

Мета підготовленої дисертації присвячена розробці комплексної характеристики принципів у кримінальному праві, формуванню уніфікованого теоретико-прикладного уявлення про їх поняття, ознаки, сутність, систему, взаємообумовленість, реалізацію у нормах кримінального права зарубіжних країн і нормах міжнародного права, врахування у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання, значення для застосування актів кримінального законодавства, а також формулювання на цій основі відповідних пропозицій щодо законодавчої регламентації принципів у законі України про кримінальну відповідальність. Для досягнення поставленої мети авторка правильно та коректно, на нашу думку, окреслила наукові завдання, визначила методологічний інструментарій наукового пошуку та сформулювала об'єкт і предмет дослідження.

Зразковими та репрезентативними уявляються доктринальні, нормативно-правові та емпіричні засади дисертаційного дослідження. Особливо слід наголосити на оригінальності емпіричної бази дослідження, яку склали результати: анкетування 435 працівників правоохоронних органів; вибіркового вивчення 1200 матеріалів вітчизняної судової практики; вибіркового вивчення 217 рішень Європейського суду з прав людини; відповідні статистичні та аналітичні дані науковців стосовно принципів кримінального права.

У тексті дисертації присутня широка наукова дискусія, історико-правовий і компаративістський аналіз різноманітних кримінально-правових ідей та поглядів вітчизняних й зарубіжних вчених-правників щодо принципів кримінального права.

Зважаючи на викладене, висновки та пропозиції, що сформульовані в дисертації, мають високий ступінь обґрунтованості та достовірності, що підтверджується обсягом і надійністю використаних автором наукових праць, застосуванням оптимальної методології дослідження, демонстрацією наукових дискусій, відповідним науково-прикладним рівнем роботи, репрезентативною джерельною базою тощо.

Наукова новизна роботи визначається насамперед тим, що дисертація фактично є першим саме в Україні комплексним і системним дослідженням принципів кримінального права за останні десятиліття.

Сформульованим висновкам і одержаним результатам дисертаційного дослідження притаманна наукова новизна та практична значущість.

За нашим переконанням, найбільший науковий інтерес повинні становити ті положення новизни праці дисертантки, в яких, за результатами проведеного дослідження:

доведено, що формування принципів кримінального права відбувається у поєднанні філософських, історичних, релігійних, соціальних, економічних, політичних, ідеологічних, євроінтеграційних та інших чинників, відповідає засадам кримінально-правової політики держави, впливає на формування похідних від них принципів, що є підґрунтям для інших кримінально-правових інститутів;

встановлено, що в історичному плані виникнення конкретних принципів кримінального права не можна прив'язати до чітких дат, меж і періодів, а отже за суттю генезис кримінально-правових принципів відповідає генезису самого кримінального права, його інститутів та норм;

здійснено оцінку ступеня впливу модельного кримінального законодавства при формулюванні кримінально-правових принципів, який не є однаковим у державах різних правових сімей та політико-правових утворень;

запропоновано перелік найсуттєвіших ознак принципів права, що можна поширити й на кримінальне право, а також розкрито їх зміст;

обґрунтовано логіку закріплення принципів у кримінальному праві та законодавстві зарубіжних країн, а також описано можливі варіанти та формат позначення таких принципів у конкретних нормах закону про кримінальну відповідальність;

вказано на «невичерпність» підходів щодо визначення меж вчення про принципи кримінального права, його постійну динаміку, взаємообумовленість, прогрес та водночас на неможливість встановлення чіткої пріоритетності серед загальноправових принципів та плюралізм поглядів на решту груп кримінально-правових принципів;

наголошено, що у ході глобалізації та універсалізації принципів і норм кримінального права держав вони можуть втратити визначальні національні властивості (самобутність);

звернено увагу, що у проекті КК України 2020 р. наявні положення, що мають дискусійний і ситуативний характер;

сформульовано в авторському розумінні пропозиції щодо всебічної законодавчої регламентації принципів кримінального закону, на підставі чого у Загальній частині КК України запропоновано модель Розділу I¹ «Принципи закону про кримінальну відповідальність», куди обґрунтовано помістити відповідні положення в межах статей 2¹–2⁸.

Поряд із цим дисертантка належним чином також обґрунтувала те, які положення, що виносяться на захист становлять удосконалення та подальший розвиток досягнень попередніх дослідників в окреслених питаннях.

Теоретичне та практичне значення дисертації зумовлене можливістю використання розроблених дисертантом положень, узагальнень, висновків й рекомендацій, зокрема, у:

правотворчості – при вдосконаленні норм кримінального законодавства, зокрема Загальної частини КК (наявний акт впровадження результатів дисертації в діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності);

правозастосовній діяльності – під час застосування кримінального законодавства правозастосовними органами (наявні акти впровадження результатів дисертації в діяльність Державного бюро розслідувань та Тренінгового центру прокурорів України);

освітньому процесі – під час викладання кримінального права, теорії кваліфікації кримінальних правопорушень, порівняльного правознавства та інших навчальних дисциплін; у процесі підготовки підручників, наукових та практичних посібників, коментарів КК, а також проведення занять з підвищення кваліфікації та професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів (наявні акти впровадження результатів дисертації в освітню й науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ та Юридичного інституту Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана).

Основні положення дисертації з достатньою повнотою викладені автором в одній індивідуальній монографії, 16 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 5 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, понад 20 тез доповідей на наукових і науково-практичних конференціях (у т.ч. міжнародних).

Важливо наголосити, що положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто.

У наукових працях, опублікованих у співавторстві, власні теоретичні доробки дисертантки становлять визначений у списку публікацій обсяг. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались. Наукові результати, отримані у кандидатській дисертації, повторно на захист не виносяться.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом з основними положеннями самої дисертації.

Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України.

У дисертації по-новому вирішена значна кількість теоретичних і прикладних компонентів теми дослідження, що є суттєвим внеском у науку кримінального права та свідчить про системне розв'язання важливої наукової проблеми, що стосується принципів кримінального права.

Загалом **розділ 1 «Методологічні, понятійно-категоріальні та історико-правові засади принципів кримінального права»** складається з чотирьох підрозділів. Так, у підрозділі 1.1 «Методологічний інструментарій дослідження принципів кримінального права» визначено систему методів дослідження поставлених у роботі проблем і акцентовано увагу на розкрито сутність таких методів наукового пізнання, здатних ефективно впливати на репрезентативність дисертаційного дослідження, зокрема: діалектичний; історичний; порівняльно-правовий; догматичний; системний; соціологічний; статистичний; юридичної герменевтики; синергетичний; моделювання. У підрозділі 1.2 «Принципи в праві: поняття та загальна характеристика» досліджено поняття «принципи права» взагалі, його походження, характеристики, сутність та систему. Наголошено, що принципи права становлять собою нормативні засади позитивного права, які визначають його сутність і спрямованість правового регулювання, а також багатоманітне неоднозначне явище, до якого вітчизняні та зарубіжні дослідники підходять з різних боків. У підрозділі 1.3 «Поняття принципів кримінального права» сформульовано авторське поняття принципів кримінального права, та визначено, що до обов'язкових ознак кримінально-правових принципів слід віднести: нормативність; обумовленість людською діяльністю; наукову обґрунтованість; ідеологічну вираженість; універсальність; імперативність; політичну обґрунтованість; системність. Щодо підрозділу 1.4 «Історико-правові джерела походження принципів кримінального права», то з'ясовано особливості різних історичних періодів, впродовж яких відбувалась поява,

становлення, розвиток та втілення в законодавстві основоположних начал (принципів) кримінального права.

Розділ 2 «Система принципів кримінального права» складається з шести підрозділів, присвячених питанням висвітлення наукових підходів до розкриття сутності принципів кримінального права, визначення їх ознак, властивостей, функцій тощо. У підрозділі 2.1 «Наукові підходи щодо систематизації принципів кримінального права» досліджуються та визначаються наукові підходи до систематизації принципів кримінального права. Доведено, що запропонована П.С. Берзінім систематизація принципів кримінального права виглядає найбільш виваженою та логічно вибудованою. Остання включає в себе: загальноправові принципи; галузеві принципи кримінального права; міжгалузеві, інституційні та міжінституційні. У підрозділі 2.2 «Загальні принципи кримінального права» аналізуються саме загальні принципи кримінального права, серед яких авторка називає: принцип законності, принцип верховенства права, принцип соціальної справедливості, принцип гуманізму, принцип рівності громадян перед законом. У підрозділі 2.3 «Галузеві принципи кримінального права» досліджуються сутність, ознаки та властивості галузевих (спеціальних) принципів кримінального права, до яких авторка віднесла: принцип невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; принцип винної відповідальності; принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК; принцип індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру; принцип диференціації заходів кримінально-правового характеру. Підрозділ 2.4 «Міжгалузеві принципи кримінального права» розкриває зміст, сутність, а також надає характеристику міжгалузевим принципам кримінального права, до яких авторка відносить: принцип здійснення правосуддя лише судом; принцип обов'язкового виконання судових рішень; принцип доведеної вини; принцип розумності строків. Насамкінець у підрозділі 2.6 «Міжінституційні принципи кримінального права» надається характеристика таким принципам кримінального права як: принцип карального впливу; принцип економії кримінальної репресії; принцип відшкодування та усунення заподіяної шкоди.

Розділ 3 «Принципи кримінального права в законодавстві зарубіжних країн та нормах міжнародного права» складається з двох підрозділів. У підрозділі 3.1 «Обумовленість та правова природа загальноправових і спеціальних принципів в системі кримінального права зарубіжних країн» встановлено, що в зарубіжному законодавстві

кримінально-правові принципи чітко не диференціюються на загальноправові та спеціальні, а отже авто ка досліджує їх в системному поєднанні між собою (у КК окремих країн задекларовані законодавцями загальні (основні) принципи можуть бути визначені дуже специфічно та більше нагадувати спеціальні (галузеві) принципи). У підрозділі 3.2 «Закріплення та реалізація принципів кримінального права у нормах міжнародного права» встановлено, що специфікою міжнародного кримінального права є те, що воно базується на загальних принципах міжнародного права, а також особливих, властивих тільки їй галузевих принципах. Найбільш повним джерелом міжнародного кримінального права є Римський статут Міжнародного кримінального суду, в якому принципи вбудовані в систему та визначають загальні напрямки розвитку міжнародного кримінального права, а також правила застосування норм останнього.

У розділі 4 «Особливості врахування принципів кримінального права у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання та їх функціонування», який складається з чотирьох підрозділів, розкриті питання реалізації принципів кримінального права в механізмі кримінально-правового регулювання. У підрозділі 4.1 «Обумовленість існування та закріплення принципів кримінального права Конституцією України та Кримінальним кодексом України» проаналізовано та визначено підстави закріплення на рівні Основного закону та КК України принципів кримінального права. У підрозділі 4.2 «Юридичні факти як передумова виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин» розкривається сутність юридичних фактів, які являють собою передумову виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин, при цьому встановлено, що розуміння поняття, змісту, сутності, ознак та інших характеристик юридичних фактів дозволяє створити відповідне уявлення про їх місце та роль в механізмі кримінально-правового регулювання, а отже оцінити їх вплив на формування принципів кримінального права. У підрозділі 4.3 «Вплив принципів кримінального права на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин» досліджується, яким чином принципи кримінального права впливають на виникнення, існування або припинення кримінально-правових відносин. У підрозділі 4.4 «Відображення та зміст принципів в актах застосування та реалізації кримінального права» з'ясовується, яким чином зміст принципів кримінального права відображається в актах застосування та реалізації кримінального права.

Розділ 5 «Значення принципів кримінального права для застосування актів кримінального законодавства» складається з двох підрозділів. У підрозділі 5.1 «Вплив принципів кримінального права на подолання колізій та прогалин в кримінальному законодавстві України» розкриваються питання, які стосуються ступеня та характеру впливу принципів кримінального права на подолання колізій та прогалин у кримінальному законодавстві України, а у підрозділі 5.2 «Вплив принципів кримінального права на рішення Конституційного Суду України» вирішуються питання сутності впливу принципів кримінального права на рішення Конституційного Суду України.

Загалом виключно позитивно оцінюючи теоретичну і практичну значущість дисертації О.С. Олійник, її беззаперечну актуальність та наукову новизну, далі варто зупинитися на окремих положеннях роботи, що містять окремі *зауваження, недоліки чи спірні моменти*, зокрема:

1. На сучасному етапі розвитку цифрових технологій у світі вже можна говорити про існування сформованого цифрового суспільства, а отже й цифрового права. У зв'язку з цим є нагальна потреба не тільки в активізації використання методу прогнозування у правових (зокрема, кримінально-правових) дослідженнях, а й у розробці відповідних цифрових принципів для кожної галузі права. На це орієнтують як відповідні наукові розробки сьогодення (зокрема, див.: *Овчинский В. С. Криминология цифрового мира : учебник для магистратуры. М. : Норма : ИНФРА-М, 2018. 352 с.*), так і зміст окремих нормативно-правових актів України (зокрема, «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, в якій, зокрема, зазначено про 8 (вісім) принципів цифровізації, дотримання яких є визначальним для створення, реалізації та користування перевагами, що надають цифрові технології, а також акцентовано увагу на тому, що: по-перше, ще у 2011 р. вільний доступ до Інтернету визнано ООН фундаментальним правом людини – цифровим правом; по-друге, «використання цифрових технологій повинно запровадити новий рівень координації діяльності оперативних... служб, відповідальних за громадську безпеку та повсякденну життєдіяльність місцевих громад, а також запровадити механізми швидкого реагування відповідних служб з метою усунення наслідків правопорушень та надзвичайних ситуацій»; по-третє, особливого значення набувають інфраструктура ідентифікації та довіри, інфраструктура відкритих даних, інфраструктура інтероперабельності, інфраструктура блокчейн тощо). Усе викладене спрямовує на те, що дисертантці варто було б передбачити у роботі відповідні перспективні

положення щодо принципів цифрового кримінального права, про які у дисертаційному дослідженні не згадується.

2. Уявляється, що окремі положення підрозділу 1.2. дисертації, який називається «Принципи в праві: поняття та загальна характеристика», мають дещо абстрактне значення та більше стосуються теорії держави і права. За цією логікою тоді треба було б у кожний розділ дисертації помістити загальнотеоретичні позиції про принципи права (частку загальноправового вчення про їх сутність), а не тільки ті, що стосуються виключно їх поняття та загальної характеристики. Відтак, на нашу думку, цей підрозділ дещо «випадає» з концепції вчення про кримінально-правові принципи, про яке дискутує дисертантка. Гармонійно він міг би бути розміщений у межах підрозділу 1.3 дисертації («Поняття принципів кримінального права») як частка першопочаткових наукових положень, базуючись на яких, повинна була розгорнутися послідовна концепція дефініції кримінально-правових принципів та їх важливих характеристик (рис). Натомість авторка чомусь вирішила віддати окремий пріоритет загальноправовим позиціям.

3. Немає сумнівів, що у підрозділі 3.1 своєї дисертації здобувачка ретельно висвітлила положення щодо принципів кримінального права в законодавстві зарубіжних країн і вперше зазначила про низку важливих моментів з цього приводу, однак послідовність і порядок подання матеріалу не зовсім відповідає структурній характеристиці найбільш відомих правових сімей сучасності – романо-германській, англо-американській, далекосхідній і мусульманській. Йдеться про забезпечення подання наукових позицій таким чином, щоб відомості про принципи у кримінальному законодавстві іноземних держав були згруповані в межах розгляду відповідних груп держав-репрезентантів зазначених вище правових сімей. У дисертанта з цього приводу наявний змішаний підхід, де спочатку можуть бути згадані положення кримінального законодавства Китаю, а потім Республіки Молдова, Республіки Таджикистан та Республіки Узбекистан. Або спочатку дисертантка говорить про КК Японії, а після цього – про КК деяких пострадянських країн (зокрема, РБ, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан). Також доцільно було використати у межах розділу 3 дисертації дані кримінальної статистики в іноземних державах, аналіз матеріалів зарубіжної правозастосовної практики тощо.

4. Коли дисертантка у розділі 4 своєї роботи дискутує про особливості врахування принципів кримінального права у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання та їх функціонування, то логічним було б більш широко на початку розвинути наукову дискусію про

власне згаданий механізм, його конструкцію та концепцію, елементи та ознаки. Замість цього бачимо, що у дисертації зосереджено на чотирьох головних векторах: Конституції України й Кримінальному кодексі України, юридичних фактах, кримінально-правових відносинах, а також актах застосування та реалізації кримінального права. Але хіба ж це повний спектр складових компонентів механізму кримінально-правового регулювання? На наш погляд, ні. Тому уявляється важливим дізнатися думки здобувачки про співвідношення механізму кримінально-правового регулювання і кримінально-правових принципів.

5. На наш погляд, межі наукової дискусії про значення принципів кримінального права для застосування актів кримінального законодавства мають охоплювати й питання про принципи кваліфікації кримінальних правопорушень, принципи, що реалізовані в актах відповідних правоохоронних органів та інших судів України, а не тільки в рішеннях Конституційного Суду України та з огляду на колізії та прогалини в кримінальному законодавстві України. У цій площині варто було б більшу увагу звернути на правозастосовні акти Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України тощо. Також важливо було б зосередитися на тому, якими кримінально-правовими принципами керуються суди України при ухваленні своїх рішень (зокрема, в цьому плані науковий інтерес становить судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, що виходить з відповідних принципів при кваліфікації окремих кримінальних правопорушень, тлумаченні низки кримінально-правових понять, термінів, ситуацій тощо). Окреслені вище положення можна було б дослідити в межах розділу 5 дисертації.

Однак, висловлені критичні зауваження істотно не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке уявляється комплексним і системним, завершеним та особистим дослідженням О.С. Олійник, оскільки більшість з таких зауважень мають дискусійний чи уточнюючий характер, відбивають особистий погляд опонента або можуть бути предметом обговорення під час прилюдного захисту дисертації чи подальших наукових досліджень.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що робота відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, із змінами та доповненнями (зокрема, пунктам 9, 10, 12), тому авторка

дисертації «Принципи кримінального права» Олійник Олена Сергіївна, з урахуванням значимості проведеного дослідження й отриманих результатів, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

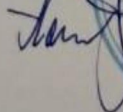
**Начальник відділу
організації досудового розслідування
Управління з організації досудових розслідувань
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
доктор юридичних наук, професор**

А.В. Савченко

А.В. Савченко А.В. застїгнуто

Заступник керівника Управління-начальник
відділу проходження служби, організаційно-
штатної роботи та обліку персоналу
Управління кадрової роботи та державної
служби Державного бюро розслідувань

Андрій ПОЛОНСЬКИЙ

УКРАЇНА